

تجدد خواهی ایرانیان از مجرای اندیشه تجدد و آشنایی بامبنای نظری آن امکان پذیر نشد - سید جواد طباطبایی

با تشکیل دارالسلطنه تبریز و اصلاحات عباس میرزا به دنبال شکست ایران در جنگ های ایران و روس به تدریج سده های میانه ایران سپری و ایران در «آستانه» یا «سپیده دم» دوران جدید قرار گرفت. ورود ایران به «آستانه» دوران جدید خود تحمیلی و نسبت آن با اندیشه دوران جدید انفعالی بود. این دوران در شرایطی آغاز شد که نظام سنت قدمایی از درجه اعتبار ساقط بود ولی این بدان معنا نبود که آشنایی با اندیشه تجدد امکان پذیر شده بود. به اجمال می توان گفت دوران جدید در برزخ نه - آن و نه - این آغاز شد و ادامه پیدا کرد.

تجدد خواهی ایرانیان از مجرای اندیشه تجدد و آشنایی با مبنای نظری آن امکان پذیر نشد. فقدان بحث در مبنای در قلمرو اندیشه سیاسی و فلسفه حقوق تنها می توانست مصالحه و التقاطی میان مبانی اندیشه قدیم و برخی مباحث اندیشه جدید به دنبال داشته باشد. عمده ترین پی آمد بی التفاتی به بحث در مبنای برای تاریخ اندیشه در ایران، تهی شدن مضمون مفاهیم بود. و بدون مفاهیم اندیشه راه برای ورود ایدئولوژی ها هموار گردید و ایدئولوژی به یگانه افق اندیشیدن در ایران تبدیل شد

ایران نخستین کشوری نبود که سلطنت مطلقه را به مشروطه تبدیل کرد، در بسیاری از کشورهای اروپایی، سده ها پیش از ایران، نظام مشروطه جای سلطنت مطلقه را گرفته بود، اما شگفت این که در هیچ یک از کتاب هایی که در باره زایش و سیر اندیشه مشروطه خواهی در ایران نوشته شده، اشاره ای به تاریخ اندیشه مشروطه خواهی در اروپا نیامده است و خواننده ای که اطلاعی از اندیشه سیاسی و تاریخ جهانی نداشته باشد می تواند در دام این توهم بیفتد که گویی اندیشه مشروطه خواهی اندیشه ای یکسره ایرانی بوده است.

از دیدگاه اندیشه سیاسی، به اجمال می توان گفت که تا پیروزی جنبش مشروطه خواهی هر نظریه ی سیاسی در ایران حول محور دو مفهوم شاه - «شبان» و رعیت - «رمة» تدوین می شد. این نظریه ی سیاسی نظام سنت، مرده ریگی بود که شبیح آن حتی پس از پیروزی جنبش مشروطه خواهی در ایران سایه افکند. مشروطیت کوششی برای نسخ این نظریه ی سیاسی سنت و برقراری حکومت قانون بود. با مشروطیت نظریه کهن سلطنت مطلقه دگرگون و با تأسیس مجلس اول تحولی در نظام سیاسی ایران به وجود آمد و شالوده ای برای حکومت قانون فراهم می آمد، مجموعه ای از قانون ها جا نشین نظام حقوق شرعی شدند و در عمل نهادهای مشروطیت و نظام حقوقی جدید به جای نهاد های کهن می نشستند. این حکومت قانون به خلاف حکومت قانون در نظام های جدید اروپایی که به مأخذ حقوق طبیعی جدید توجیه می شد، حکومت قانون مبتنی بر حقوق موضوعه بود.

آزادی در نظام مشروطه با ایجاد نظام حقوقی نو یعنی برقراری حکومت قانون تحقق پیدا می کرد، تحقق نظامی از آزادی ها نیازمند نهادها می بود که هنوز در «نقطه صفر» مشروطیت امکان ایجاد آن ها وجود نداشت.

چنان که گفته شد، تجددخواهی ایرانیان از مجرای آشنایی با مبنای نظری آن امکان پذیر نشد و فقدان بحث درمبانی در قلمرو اندیشه سیاسی و فلسفه حقوق التقاط و ابهام در مضمون بسیاری از مفاهیم اندیشه تجدد را به دنبال داشت، در چنین شرایطی آشنایی با اندیشه تجدد مجرای ایدئولوژی های سیاسی جدید بود که روشنفکران، داخل و خارج از کشور به عنوان نمودی از اندیشه جدید تبلیغ می کردند. و از آن پس ایدئولوژی به یگانه افق اندیشیدن در ایران تبدیل شد و حدود و ثغور دانش هایی که موضوعات آن ها متفاوت بود خلط و با ورود سطحیات بحث های جدید اروپایی خلط مباحث جانشین تحدید حدود شد، هم چنان که موضوع دیانت عین موضوع سیاست نبود و لاجرم دیانت عین سیاست نمی توانست باشد.

بن بست، تعطیل و سرانجام شکست جنبش مشروطه خواهی در ایران ریشه در بی التفاتی به منطق دوران جدید، بی التفاتی به بحث در مبانی، بی التفاتی به نقادی از سنت و سیطره ایدئولوژی های سیاسی دارد؛ شکست های پی در پی تحولات تاریخی و تجدد در ایران ناشی از فقدان اندیشه ای منسجم و کمبود برخی مفاهیم بنیادینی است که بدون آن، شالوده هیچ دگرگونی تاریخی عمده ای استوار نخواهد شد.

بحران کنونی در وجدان ایرانی، بحرانی در بنیادهاست و پرسش اصلی پرسش از بنیادهاست؛ به نظر نمی رسد که بحرانی که با شکست ایران در جنگ های ایران و روس آغاز شده و با ژرف تر شدن آن در جنبش مشروطه خواهی و تا انقلاب اسلامی ادامه پیدا کرده در تاریخ ایران سابقه ای داشته باشد، امروز نشانه های این بحران، نشانه های درد، در همه سطوح جامعه ایران پدیدار شده است. خروج از شرایط *انحطاط تاریخی از مجرای مباحث نظری انحطاط تاریخی ممکن خواهد شد.

سید جواد طباطبایی*

- درآمدی بر تاریخ اندیشه سیاسی در ایران ویراسته جدید 1385

- زوال اندیشه سیاسی در ایران ویراسته جدید 1386

- ابن خلدون و علوم اجتماعی 1374

- دیباچه ای بر نظریه انحطاط ایران 1380

- جدال قدیم و جدید چاپ نخست 1382

- مکتب تبریز و مبانی تجدد خواهی 1385

- نظریه حکومت قانون در ایران 1386

قسمت اول

[audio: http://goftar-berlin.de/wp-content/uploads/2012/12/2012-12-01_a.mp3]

قسمت دوم

[audio: http://goftar-berlin.de/wp-content/uploads/2012/12/2012-12-01_b.mp3]